

32. Kenez P. Civil War in South Russia, 1919–1920 / P. Kenez. – Berkeley – Los-Angeles – London: California University Press, 1977. – 378 p.

33. Kirby D. Finland in the Twentieth Century / D. Kirby. – London: Hurst and Co., 1979. – 253 p.

34. Punttila L. The Political History of Finland 1809–1966 / L. Punttila. – London: Heinemann Ltd, 1975. – 248 p.

35. Yekelchik S. Ukraine: Birth of A Modern Nation / S. Yekelchik. – Oxford – New York: Oxford University Press, 2007. – 280 p.

Bondarenko D. Ya., *Candidate in History, Senior Research Fellow, Odessa Regional History Museum (Ukraine, Odessa), dbond70@gmail.com*

The monarchist counter-revolution in Eastern Europe in 1918–1919: the main stages

Four newly independent states, that emerged after the collapse of the Russian and Austro-Hungarian empires (Finland, Ukraine, Don, Hungary) and survived after the Bolshevik invasion, became the basis of the monarchist counter-revolution and restoration. In two of them (Finland and Hungary) monarchy was restored, in that time Ukraine and Don retained the republican form of government, but their safety and independence were associated with the restoration of the monarchy in Russia in its borders after Brest-Litovsk peace agreement. Unlike Russian republican counter-revolution the monarchist counter-revolution in the new states rejected the slogan «Russia is One and Indivisible!».

This study is widely uses comparative historical analysis, pan-European approach, instead of the soviet and post-soviet studies of the process in each separated state.

Keywords: Counter-revolution, Restoration, Liberation War in Finland in 1918, Civil War in Hungary in 1919, War for Independence in Ukraine in 1918, Liberation War in Don in 1918, Kingdom of Finland, Kingdom of Hungary, Ukrainian State, Almighty Don Host, Regent baron Karl Gustav Emil von Mannerheim, Regent Miklos Horthy, Hetman Paul Skoropadsky, Ataman Peter Krasnov.

* * *

УДК 001

Бородай І. С.,
доктор історичних наук, професор, Національна
наукова сільськогосподарська бібліотека
(Україна, Київ), irinaboroday@online.ua

ЦІЛЕСПРЯМОВАНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВИХ ШКІЛ)

Висвітлено місце і роль наукових шкіл у продукуванні системи наукового знання, їх основні організаційні форми. Актуалізовано проблему ідентифікації наукових шкіл і центрів в сучасних умовах інтеграції наукового знання, запровадження комплексних підходів. Розкрито можливості застосування системно-історичного підходу до ідентифікації та оцінки діяльності наукових шкіл на прикладі неформальних творчих об'єднань у галузі тваринництва. Виділено та охарактеризовано основні параметри наукових шкіл і центрів як інтелектуальних системних одиниць. Обґрунтовано значення цілеспрямованості як одного із критеріїв ідентифікації інтелектуальних систем, здійснено спробу його застосування для оцінки діяльності зоотехнічних наукових шкіл.

Ключові слова: наукова школа, науковий центр, інтелектуальна система, системно-історичний підхід.

Розвиток науки ґрунтується на накопиченні та синтезі системи знань, забезпеченні сприятливих умов для подальшої наукової творчості вчених, здатних розгорнути ефективну пошукову діяльність. У продукуванні наукового знання важливий внесок належить неформальним творчим об'єднанням, які заведено називати науковими школами та центрами. У їхньому розвитку прослідковується генезис основних наукових теорій і концепцій, традиції наукової творчості, спадкоємність поколінь.

Проблема наукових шкіл є однією з дискусійних у розвитку науки, існування якої, насамперед, зумовлюється багатогранністю самого поняття. Специфіка функціонування галузевих наукових шкіл зумовлюється

особливостями розвитку окремих галузей наукового знання, предметом та об'єктом дослідження. Існування наукових шкіл є невідривним від розвитку конкретної науки і може розглядатися лише в цьому контексті. За їх різноманіттям, необхідно шукати механізми, що сприяють консолідації наукового знання. Кожна наукова школа робить свій внесок у загальний розвиток науки, збагачуючи її окремі напрями, вчення, теорії.

Ретроспективний аналіз розвитку даної проблеми свідчить, що у світовій науці науковим школам надавали різних, іноді суперечливих смислових відтінків. Деякі зарубіжні вчені вбачали в наукових школах «симптом незрелості науки» (Т. Кун), формування, які «ґрунтуються на догмах» (Ф. Бекон) [8]. Натомість, М. Г. Ярошевський характеризував школу як посвячення в науку, засвоєння її концептуального і методичного апарату, ціннісних орієнтацій і категоріальної побудови, як «непремений постійно действующий фактор прогресса науки», «единственные врата, сквозь которые индивид входит в научный социум» [15, с. 29]. П. Анохін вважає, що наукова школа – це традиція мислення, особлива наукова атмосфера, яка прискорює становлення вченого [2, с. 259].

Окремі аспекти даної проблеми знайшли відображення в наукових працях П. К. Анохіна, Д. К. Аронова, А. А. Баєва, Д. Зербіно, Ю. А. Храмова, М. Г. Ярошевського та ін. [2–4; 11; 14; 15]. Диференціація науки, з одного боку, її інтеграція і необхідність об'єднання зусиль учених для вирішення комплексних проблем, з іншого боку, вимагають по-новому поглянути на проблему наукових шкіл. У зв'язку з цим автором здійснено спробу застосувати критерій цілеспрямованості для їх ідентифікації та оцінки діяльності як один із атрибутів інтелектуальних систем, до яких першочергово відносяться наукові школи.

Передумовою виникнення наукових шкіл було накопичення та впорядкування теоретичних знань, наявність повноцінної дослідницької програми на перспективу. Це стало можливим з організацією мережі спеціалізованих науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів. Основними осередками їх створення стали вищі навчальні заклади, науково-дослідні інститути, наукові центри, лабораторії, які відігравали роль головних підрозділів накопичення, примноження, збереження і розповсюдження фундаментального та прикладного знання.

Слід розрізняти такі поняття, як наукова школа, науковий центр, науковий колектив. Загальноприйнятим є визначення наукових шкіл, запропоноване Ю. О. Храмовим, які він розглядає як форми неформальної творчої співдружності дослідників різних поколінь високої наукової кваліфікації на чолі з науковим лідером у межах певного наукового напрямку, об'єднаних спільними підходами до розв'язання проблеми, стилем роботи та мислення, оригінальністю ідей і методів реалізації наукової програми, що одержала значні результати та завоювала авторитет і суспільне визнання у певній галузі знання [14].

Розрізняють кілька організаційних форм наукових шкіл. Зокрема, за типом зв'язків між членами наукової школи виділяють такі неформальні творчі об'єднання: наукова течія, наукове групування; за статусом наукової ідеї – експериментальні, теоретичні; за шириною

досліджуваної предметної області – вузькопрофільні, широкопрофільні; за функціональним призначенням – продуктивних знань – фундаментальні, прикладні. За формою організації діяльності учнів розрізняють наукові школи з індивідуальними та колективними формами організації науково-дослідної роботи; за характером зв'язків між поколіннями – однорівневі, багаторівневі; за ступенем інституалізації – неформальні, гуртки, інституційні; за рівнем локації – національні, локальні, особистісні тощо [10].

У попередніх наших публікаціях застосовано системно-історичний підхід до аналізу діяльності наукових шкіл у галузі тваринництва, що дало змогу дослідити цей феномен під принципово новим кутком зору [5; 12; 13]. За даного підходу виділено три блоки атрибутивних параметрів, властивих науковим школам як інтелектуальним системам. У першому з них об'єднано загальні критерії, притаманні для всіх систем у цілому. Це, насамперед, цілісність, структурованість, ієрархічність, функціональність, варіабельність, динамічність розвитку, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем тощо. Так, цілісність наукових шкіл забезпечується органічною інтеграцією творчих пошуків окремих учених і генерацій, об'єднаних загальною програмою та стилем дослідницької роботи. Структурованість наукових шкіл полягає в існуванні окремих частин, елементів і системних зв'язків. Ієрархічність зумовлюється підпорядкованістю та особливостями внутрішньої структури наукової школи, що сформувалася під егідою особистості вченого-лідера. Принагідно відмітити, що зріла наукова школа нараховує щонайменше 2–3 генерації вчених, період її існування становить щонайменше 90–100 років [8].

Свідченням багатофункціональності наукових шкіл є виконання когнітивної, освітньої, аксіологічної, інформативної, дослідницької, соціокультурної та інших функцій. Варіативність полягає в існуванні формувань різних типів: 1) школи як визнаної наукової системи; 2) як дослідницького колективу, 3) як наукового напрямку; 4) як науково-освітнього осередку. Динамічність розвитку наукових шкіл пов'язана із безперервним пошуком та синтезом нових знань на основі уточнення методик і підходів, постановки адекватних завдань. Зв'язок із зовнішнім середовищем полягає, з одного боку, у відкритості для надходження нових ідей, залученні нових дослідників, з іншого, – у задоволенні запитів суспільства щодо кінцевого результату їхньої діяльності – наукової продукції.

Другий блок охоплює низку параметрів, притаманних науковим школам як інтелектуальним системам. Це, передусім, самоорганізованість, цілеспрямованість, результативність, здатність до самопрезентації, інформативність, неформальність, мобільність тощо. Так, наукова школа є самоорганізованою системою, що полягає у здатності самостійно підтримувати або вдосконалювати рівень своєї організації при зміні внутрішніх чи зовнішніх умов існування, функціонувати задля підвищення стійкості, збереження цілісності. Для наукової школи притаманна самодостатність, тобто здатність до забезпечення якомога ефективнішого розвитку. Атрибутом наукових шкіл є здатність до самопрезентації в інформаційному просторі, що здійснюється

через популяризацію здобутків на основі публікацій, участі в семінарах, конференціях тощо. Ступінь цілеспрямованості визначається підпорядкуванням діяльності кількох генерацій учених виконанню визначеної дослідницької програми. Результативність наукових шкіл залежить від рівня отримання й теоретичної систематизації нових знань у визначеній науковій галузі [5; 6].

Третій блок параметрів наукової школи ідентифікує саме неформальні творчі об'єднання в галузі тваринництва, які були предметом дослідження автора. Як засвідчив аналіз, діяльність зоотехнічних наукових шкіл побудована на органічному поєднанні теоретичного та прикладного аспектів, що зумовлено соціально-економічною зорієнтованістю, тісним зв'язком із виробництвом. Напрямок їх діяльності визначається специфікою самого об'єкта дослідження, яким є сільськогосподарські тварини. Порода – категорія соціально-економічна, тому її еволюція на всіх етапах розвитку підпорядковувалася соціальним запитам даного суспільства. Оскільки зоотехнія є прикладною наукою, її теоретико-методологічну основу становлять суміжні галузі знання (біологія, генетика, фізіологія, анатомія, біометрія тощо), комплексне застосування яких є невід'ємною умовою її подальшого розвитку [7].

На сучасному етапі в умовах інтеграції науки відбувається поступове об'єднання існуючих систем знання, спільним об'єктом дослідження яких є сільськогосподарські тварини. Різні галузі знання зійшлися на єдиному об'єкті дослідження, тій чи іншій комплексній проблемі, забезпечують одна одну методологічним інструментарієм, здійснюють евристичний, стимулюючий взаємовплив. Проявом інтеграції також є намагання до певної міри уніфікувати категоріально-понятійний апарат суміжних наук, зблизити науку з практикою, посилити взаємозв'язок між фундаментальним і прикладним знанням. Започатковано сучасні наукові школи, які відзначаються комплексним характером продукovanого знання. Програми їх діяльності не охоплюють лише один науковий напрям, як це було характерно для наукових шкіл класичного типу. Предметна область їх наукових досліджень охоплює значне коло питань, що стосуються кількох галузей знання. Прикладом цього є наукові школи в тваринництві: «Селекція і біотехнологія», «Селекція і імуногенетика», «Цитогенетика і селекція», «Розведення і годівля». Розширення програми наукової діяльності вимагає пошуку нових методологічних підходів, оригінального стилю мислення, уточнюються завдання і кінцеві цілі. В таких умовах окремі наукові школи втрачають свою цілеспрямованість, що, як зазначалося, виражається у підпорядкуванні кількох генерацій учених виконанню визначеної дослідницької програми, їх поєднує лише ім'я лідера.

На думку автора, цілеспрямованість є найбільш важливим показником діяльності наукової школи, який може використовуватися для її ідентифікації. Варто зазначити, що можливість вивчення людських колективів, як цілеспрямованих соціальних систем обґрунтували: Р. Акофф, Ф. Емері, К. Черрі, Е. Сінгер, П. Брідгеман. Зокрема, Р. Акофф запропонував моделі для її обчислення [1].

Автор пропонує визначати показник цілеспрямованості (C_t) наукової школи як відношення кількості розробок її представників за певний історичний період, що відповідають обраному напрямку її діяльності, до загальної кількості розробок:

$$C_t = 1 - N_t / Q_t - 1.$$

Чим більше цей показник наближається до одиниці ($C_t \leq 1$), тим вищим є ступінь цілеспрямованості наукової школи.

Таким чином, застосування системно-історичного підходу сприяє експлікації самого поняття наукова школа, дає змогу більш повно охарактеризувати її змістовний, функціональний та еволюційний аспекти, розробляти моделі для обчислення її системних параметрів та визначення дійсного статусу. На сучасному етапі розвитку науки, що характеризується інтеграцією наукового знання, пошуком нових комплексних підходів до вирішення багатьох проблем, діяльність наукових шкіл охоплює значно ширшу предметну область, що виходить за межі певного наукового напрямку. Для ідентифікації сучасних наукових шкіл є важливим критерій цілеспрямованості, що визначається підпорядкуванням діяльності кількох генерацій учених виконанню визначеної дослідницької програми. Запропонована модель для його обчислення дала змогу класифікувати наукові школи в зоотехнії, комплексно оцінити ефективність їх діяльності.

Список використаних джерел

1. Акофф Р. О целеустремленных системах / Р. Акофф, Ф. Эмери. – М., 1974. – 271 с.
2. Анохин П. К. Верю таланту / П. К. Анохин // Наука сегодня. – М.: Наука, 1969. – 232 с.
3. Аронов Д. К. проблеме определения понятий «научная (научно-педагогическая школа)» / Д. К. Аронов // Alma mater (вестник высшей школы). – 2003. – №6.
4. Баев А. А. О научных школах / А. А. Баев // Школы в науке. – М.: Наука, 1977. – С.503.
5. Бородай І. С. Наукова школа в зоотехнії як історично сформована системна одиниця / І. С. Бородай // Методологія наукових досліджень з питань селекції, генетики та біотехнології у тваринництві: матер. наук.-теорет. конф., – К., 2010. – С.36–38.
6. Бородай І. С. Розвиток селекційної науки у скотарстві України у контексті діяльності наукових шкіл / І. С. Бородай // Розведення і генетика тварин: міжвід. темат. наук. зб. – К., 2008. – Вип.42. – С.28–34.
7. Бородай І. С. Роль наукових шкіл у системі вищої зоотехнічної освіти та дослідної справи у тваринництві України / І. С. Бородай // Гілея. Науковий вісник: зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип.61 (№6). – С.148–152.
8. Бородай І. С. Теоретико-методологічні основи становлення та розвитку вітчизняної зоотехнічної науки: монографія / І. С. Бородай. – Вінниця, 2012. – 416 с.
9. Буркат В. П. Нариси з історії інституту: монографія / В. П. Буркат, І. С. Бородай. – К., 2008. – 556 с.
10. Грезнева О. Научные школы: принципы классификации / О. Грезнева // Высшее образование в России. – 2004. – №5. – С.42–43.
11. Зербино Д. Д. Научная школа как феномен / Д. Д. Зербино. – К.: Наукова думка, 1994. – 134 с.
12. Свідомство про реєстрацію авторського права на твір №45229. Бородай І. С. Методика застосування системно-історичного підходу до оцінки діяльності наукових шкіл в зоотехнії / заявл. 20.06.2012; дата реєстрації 20.08.2012.
13. Свідомство про реєстрацію авторського права на твір №46251. Бородай І. С. Інформаційний збірник даних «Зоотехнічні наукові школи та центри» / дата реєстрації 09.10.2012.
14. Храмов Ю. А. Научные школы в физике / Храмов Ю. А. – К.: Наукова думка, 1987. – 400 с.
15. Ярошевский М. Г. Логика развития науки и научная школа // Школы в науке. – М., 1977. – С.86.

References

1. Akoff R. O celeustremennyh sistemah / R. Akoff, F. Jemeri. – M., 1974. – 271 s.
2. Anohin P. K. Verju talantu / P. K. Anohin // Nauka segodnja. – M.: Nauka, 1969. – 232 s.
3. Aronov D. K. probleme opredelenija ponjatij «nauchnaja (nauchno-pedagogicheskaja shkola)» / D. K. Aronov // Alma mater (Vestnik vysshej shkoly). – 2003. – №6.
4. Baev A. A. O nauchnyh shkolah / A. A. Baev // Shkoly v nauke. – M.: Nauka, 1977. – S.503.
5. Borodaj I. S. Naukova shkola v zootehnii' jak istorychno sformovana systemna odynycja / I. S. Borodaj // Metodologija naukovykh doslidzhen' z pytan' selekcii', genetyky ta biotehnologii' u tvarynnystvi: mater. nauk.-teoret. konf., – K., 2010. – S.36–38.
6. Borodaj I. S. Rozvytok selekcijnioi nauky u skotarstvi Ukraïny u konteksti dijal'nosti naukovykh shkil / I. S. Borodaj // Rozvedennja i genetyka tvaryn: mizhvid. temat. nauk. zb. – K., 2008. – Vyp.42. – S.28–34.
7. Borodaj I. S. Rol' naukovykh shkil u systemi vyshhoi' zootehnicnoi' osvity ta doslidnoi' spravy u tvarynnystvi Ukraïny / I. S. Borodaj // Gileja. Naukovyj visnyk: zb. nauk. pr. – K., 2012. – Vyp.61 (№6). – S.148–152.
8. Borodaj I. S. Teoretyko-metodologichni osnovy stanovlennja ta rozvytku vitchyznanoi' zootehnicnoi' nauky: monografija / I. S. Borodaj. – Vinnycja, 2012. – 416 s.
9. Burkat V. P. Narysy z istorii' instytutu: monografija / V. P. Burkat, I. S. Borodaj. – K., 2008. – 556 s.
10. Grezneva O. Nauchnye shkoly: principy klassifikacii / O. Grezneva // Vysshee obrazovanie v Rossii. – 2004. – №5. – S.42–43.
11. Zerbino D. D. Nauchnaja shkola kak fenomen / D. D. Zerbino. – K.: Naukova dumka, 1994. – 134 s.
12. Svidoctvo pro rejestraciju avtors'kogo prava na tvir №45229. Borodaj I. S. Metodyka zastosuvannja systemno-istorychnogo pidhodu do ocinky dijal'nosti naukovykh shkil v zootehnii' / zavj. 20.06.2012; data rejestracii' 20.08.2012.
13. Svidoctvo pro rejestraciju avtors'kogo prava na tvir №46251. Borodaj I. S. Informacijnyj zbirnyk danyh «Zootehnicni naukovy shkoly ta centry» / data rejestracii' 09.10.2012.
14. Hramov Ju. A. Nauchnye shkoly v fizike / Hramov Ju. A. – K.: Naukova dumka, 1987. – 400 s.
15. Jaroshevskij M. G. Logika razvitija nauki i nauchnaja shkola // Shkoly v nauke. – M., 1977. – S.86.

Borodaj I. S., Doctor of Historical Sciences,
Professor, National Scientific Agricultural Library
(Ukraine, Kyiv), irinaboroday@online.ua

Purposefulness as a criterion for the identification of intellectual systems (on the example of the activities of the scientific schools)

Place and role of the scientific schools in the production of scientific knowledge, its main organizational forms were highlighted. The problem of identifying scientific schools and centers in modern conditions of integration of scientific knowledge, the introduction of integrated approaches were updated. The possibility of applying a system-historical approach to the identification and evaluation of the activities of the scientific schools on the example of informal creative associations in the animal husbandry was disclosed. It is singled out and characterized the main parameters of the scientific schools and centers as intellectual system units. The value of purposefulness as one of the criteria for the identification of intellectual systems, an attempt was made to use it to assess the activity of zootechnical scientific schools was justified.

Keywords: scientific school, scientific center, intellectual system, system-historical approach.

* * *